

Metode și procedee didactice tradiționale de receptare a textului liric

Florentina Stoian, Școala Gimnazială Nr. 10, Galați

Pornind de la importanța luării în considerație a principiilor didactice privind înțelegerea și interpretarea textului liric, principii care vizează, după C. Parfene, necesitatea raportării fenomenului literar la împrejurările în care a apărut, într-o viziune deschisă interpretărilor nuanțate, implicarea permanentă a receptivității elevilor în comentarea operei literare, în general, a operei lirice, în special, cu accent pe analiza stilului și expresivității ei, îmbinarea diferențiată, în funcție de particularitățile individuale și de vârstă ale elevilor și de individualitatea operei, a diverselor perspective de lectură, evitarea transformării comentariului operei în considerații istorice propriu-zise, motivația fiind simplă – opera literară, în speță, opera lirică - transfigurează realitatea generând o intensă participare emoțională, o viziune proprie și interpretări multiple, în funcție de gradul receptivității literar-artistice a cititorilor – receptarea textului liric în gimnaziu constituie o permanentă provocare pentru profesorul de limba română, preocupat a-și familiariza elevii, încă din clasa a V-a, cu metodele, cu procedeele și cu mijloacele specifice procesului de receptare artistică a operelor lirice.

Cert este că e necesară acomodarea elevilor cu etapele specifice procesului mai sus amintit, menite a multiplica și nuanța semnificațiile atribuite textului, astfel încât, așa cum sublinia Alina Pamfil, *accentul să cadă pe modalitatea spunerii, interesând mai puțin ce se spune, substanța textului conturându-se prin detalieri și nuanțări, primul pas al demersului didactic urmărind abordarea aspectelor formale (ritm, rimă, strofe, structuri sintactice), sensurile conturându-se abia după identificarea nivelurilor prozodic, fonetic, lexical, morfologic, sintactic, deci dinspre suprafața textului spre semnificațiile lui.*¹

Ca atare, prima etapă în studiul, înțelegerea și interpretarea unui text liric o constituie etapa comprehensiunii, care include primele două, trei lecturi și activitățile care le însoțesc. A doua etapă, interpretarea textului, care nu se reduce la analiza literară, ci o continuă, în vederea aprofundării înțelegerii, textul liric fiind perceput, mai întâi, ca expresie muzicală și grafică și apoi ca structură verbală generatoare de sens. Ultima etapă, de reflecție, cuprinde discuții ce evidențiază pașii parcurși și/sau prezența interpretărilor multiple, a dificultăților pe care le-a ridicat interpretarea.

Metodele și procedeele didactice de receptare a textului liric sunt numeroase și variate și ni s-a părut oportun să le abordăm făcând distincție între tradițional și modern, accentuând, în acest capitol, necesitatea promovării învățării eficiente, deci o învățare participativă, activă și creativă, prin aplicarea unor metode cu un pronunțat caracter formativ, care presupune îmbinarea activităților de învățare și de muncă independentă cu activitățile de cooperare, de învățare în grup și de muncă interdependentă.

Lucrul cu cartea (manualul) este, în procesul receptării textului liric, o condiție fără de care nu putem vorbi nici măcar despre înțelegerea textului. Bazată pe lectura cu textul scris, munca cu manualul și alte cărți constituie o metodă nu doar eficientă, ci și economicoasă, prima sarcină a profesorului constând în formarea, la elevi, a priceperilor și deprinderilor de a folosi cartea (deprinderi de a selecta, stoca și reactualiza informațiile, de a folosi materiale și mijloace auxiliare, procedee mnemotehnice, deprinderi de disciplină a muncii intelectuale, de igienă a

¹ Alina Pamfil, *Limba și literatură română în gimnaziu – structuri didactice deschise*, Ed. Paralela 45, București, 2003

muncii etc.), întocmirea și utilizarea unor forme de extragere a ideilor (rezumate, conspecte, referate, comentarii, critici, postfața, eseuri, textul).

Pedagogia lecturii este o pedagogie a pașilor mărunți, literatura de specialitate consemnând diferite tehnici de lucru, începând cu lectura rapidă, lectura lentă, de profunzime (pentru evidențierea principalelor idei), lectura explicativă, lectura selectivă, pe fragmente, în scopul aprofundării cunoștințelor, fiind însoțită de exerciții, consemnări, căutarea sensului unor cuvinte, lectura critică, lectura problematizantă, lectura comentată, lectura dirijată etc.

O posibilă strategie de parcurgere secvențială a unui text liric la prima vedere având ca obiective:

1. familiarizarea elevilor cu substanța unui text liric;
2. înțelegerea lecturii ca o călătorie prin text;
3. înțelegerea fenomenului interpretărilor plurale, generat de modul diferit în care cititorii percep lumea textului presupune parcurgerea următorilor pași:

1. Activități preliminare:

- decuparea textului, de către profesor, în tablouri/secvențe;
- anunțarea obiectivelor activității;
- prezentarea pașilor demersului: la sfârșitul fiecărei secvențe, elevii vor reprezenta experiența de lectură pe care au avut-o; reprezentarea se va face prin desen și/sau fragmente de text și/sau comentarii.

2. Activitatea propriu-zisă: activitatea poate fi deschisă printr-o invitație de lectură de tipul: „Lectura este un drum prin lumea textului. Intrați fără sfială în această lume. Notați, desenați ce vedeți, ce auziți, ce simțiți, de ce anume vă amintiți...”.

- lectura primului tablou și relectura, realizate de profesor; re-prezentarea de către elevi, prin cuvânt sau desen, a imaginilor care au impresionat / au șocat / au rămas întipărite în memorie, a sentimentelor și gândurilor pe care le-a provocat lectura;
- lectura tablourilor următoare și re-prezentarea lor;
- confruntarea experiențelor de lectură; elevii vor repovesti drumul după modelul: „la început am văzut / am auzit / am simțit / mi-am amintit...; apoi am văzut, am auzit...; pentru mine textul vorbește despre”...;
- discuția va aborda mai întâi modurile în care elevii au perceput aceeași secvență; apoi va fi ascultată istoria unor lecturi și semnificațiile globale pe care elevii le atribuie textului;
- notarea semnificațiilor globale se va face pe o foaie martor ce va fi folosită în ora de interpretare.

3. Reflecția asupra pașilor parcurși și evidențierea asemănărilor și diferențelor existente între lecturile elevilor.

A. Pamfil propune câteva modele de lectură, ce facilitează comprehensiunea textului, reținând unul dintre acestea. *Modelul propus de R. Scholes, care evidențiază trei tipuri de lectură, ce corespund etapelor demersului didactic în scopul receptării textului literar. Este vorba de lectura inocentă („producere de text din text”), lectura interpretativă („producere de text despre text”) și lectura critică („producere de text împotriva textului”).²*

Instrument indispensabil al orei de literatură, al studiului textului liric, în mod special, cartea, textul pus la dispoziția elevului îi oferă posibilitatea de a-și valorifica reacțiile emoționale pe care lectura i le provoacă, orientând, în primul rând, înțelegerea corectă a nivelului literal al textului și, ulterior, reflecția asupra textului.

² Alina Pamfil, *Limba și literatură română în gimnaziu – structuri didactice deschise*, Ed. Paralela 45, București, 2003

Variantă didactică a analizei literare, **comentariul literar** implică identificarea și interpretarea liberă a unor aspecte structurale ale operei, algoritmul redactării/prezentării unui comentariu constând în parcurgerea câtorva etape:

1. contactul direct al elevilor cu textul
2. identificarea elementelor structurale principale și ierarhizarea lor
3. interpretarea și explicarea acestor unități structurate
4. evaluarea estetic-artistică
5. integrarea într-un sistem de valori naționale și/sau universale

Deși operațiile enumerate nu e obligatoriu a fi parcurse integral, în școala gimnazială, luându-se în considerație particularitățile de vârstă și intelectuale ale elevilor și necesitatea formării și dezvoltării la aceștia a capacității de a surprinde esențialul din operele literare, elevii sunt familiarizați mai ales cu tehnica analizei literare, pe baza algoritmului căreia, prin exercițiu, pot fi capabili să analizeze un text literar la prima vedere. A. Pamfil propune următorul algoritm al unei comentariu de text liric:³

<i>Ce text?</i>	<i>Date generale despre text (autor, an de apariție, gen, specie)</i>
<i>Despre ce?</i>	<i>Tema textului și semnificația titlului</i>
<i>Cine?</i>	<i>Eul liric (persoana, viziunea, starea, sentimentele)</i>
<i>Ce și în ce mod?</i>	<i>Compoziția textului (strofe, versuri și structura lor, tablouri, imagini și ordinea lor)</i>
	<i>Care sunt imaginile? Ce redau? Ce spații? Ce gânduri? Ce sentimente? Ce stări? Ce metamorfoze? Cum sunt realizate?</i>
<i>Cu ce scop și cu ce efect?</i>	<i>Semnificații globale, efecte asupra cititorului</i>

Un algoritm asemănător al receptării operei literare/lirice în context didactic, aplicabil și acesta în cadrul orelor de literatură, este cel al lui C. Parfene, fiind la fel de accesibil și adecvat particularităților de vârstă și intelectuale ale elevilor de gimnaziu.

A. Discuția orientativă, concretizată prin unele informații cultural-artistice, care să înlesnească înțelegerea operei de către elevi⁴. Discuția orientativă – constituie o introducere în cadrul propriu al textului, prin apelarea la memoria afectivă a elevilor, pentru a le stârni interesul. Uneori, la textele lirice, discuția orientativă poate lipsi. Când se consideră necesară, discuția orientativă urmărește facilitarea receptării tonalității afective a poeziei, surprinderea mobilurilor afectiv-reflexive, filozofice, estetice, social-politice implicate sau tangente care se realizează astfel: înainte de lectura expresivă, se antrenează elevii într-o scurtă discuție (de câteva minute), menită să revitalizeze în memoria lor fapte, evenimente, impresii, idei legate de realități, se explică multe cuvinte (de obicei neologisme) și impresii care vor apărea în textul liric ce se analizează;

B. Contactul direct al elevilor cu textul literar

1. Lectura expresivă, sensibilizatoare – presupune că textul liric trebuie, mai întâi, înțeles și simțit și apoi interpretat, rostit expresiv, respectându-se unele condiții de ordin tehnic: pauze

³ A. Pamfil, *Limba și literatura română în gimnaziu – structuri didactice deschise*, Ed. Paralela 45, București, 2003

⁴ C. Parfene, *Metodica studierii limbii și literaturii române în școală*, Ed. Polirom, Iași, 1999

gramaticale, logice și psihologice, folosirea corectă a accentului, imprimarea ritmului corect, găsirea intonației adecvate, în funcție de tonul fundamental al poeziei.

2. Receptarea propriu-zisă, care presupune descoperirea sistemului de imagini al operei:

- identificarea cuvintelor-cheie, a locului și recurenței lor;
- identificarea imaginilor poetice, a grupurilor imagistice și inducerea semnificațiilor în context

C. Comentarea imaginilor relevante din sistemul operei:

- surprinderea relațiilor dintre grupurile de imagini, gradarea sentimentelor;
- intuirea substanței lirice unificatoare (a elementului lirico-reflexiv fundamental, sugerat în final, prin sinteza elementelor contextuale

D. Concluzii privind valoarea operei și integrarea ei în sistemul valorilor naționale și universale

E. Lectura expresivă reluată, după caz, ca exercițiu de cultivare a receptivității elevilor și efectuarea unor exerciții cu rol formativ.

Vistian Goia, autorul propune un algoritm al receptării unui text liric ce poate cuprinde unele sau altele din următoarele faze (secvențe) ale demersului didactic:

a) conversația pregătitoare și orientativă privind geneza (elaborarea) și apariția poeziei, furnizarea unor informații care să faciliteze înțelegerea operei;

b) momentele esențiale ale receptării (nu totdeauna) în această ordine – contactul direct al elevilor cu textul liric prin citirea expresivă a poeziei; - explicarea textului (care se poate face uneori și la final); - încadrarea în specia literară; - identificarea temelor și a motivelor literare; - ipostazele eului liric; - descoperirea și comentarea „cuvintelor-cheie”, a câmpurilor semantice în care apar; - identificarea sistemului de imagini (vizuale, auditive, motorii), a particularităților stilistice – analiza topicii și a versificației.

c) discuții conclusive privind valoarea literară și formativă a poeziei.⁵

A începe analiza literară (comentariul literar) cu formularea temei operei, imediat după lectura expresivă înseamnă a săvârși o gravă eroare metodologică. Receptarea operei constituie, în esență, un proces de recreare a poeziei. În acest proces îi revine profesorului rolul de a ajuta elevii să trăiască ceea ce textul conține, adică „să vadă, să audă, să simtă, să creadă în conformitate cu solicitările poeziei”. Punctul de plecare este materialul concret al operei, limbajul ei. Acesta, însă, trebuie potențat, umplut cu propria trăire sufletească a elevului. Așadar explorarea lumii operei – creată prin limbaj – se realizează treptat, nu prin parafrizarea banală a conținutului sau disecția sterilă a expresiei, ci prin racordarea sensibilității, experienței, cunoștințelor, imaginației elevilor la universul afectiv-intelectiv al poeziei.

Desprinderea temei este operația care trebuie efectuată după însușirea materialului concret – sensibil al operei. Tema trebuie integrată în universul liric al poetului, cât și în istoria literară. Procesul receptării poeziei se încheie cu reluarea lecturii poeziei. Indiscutabil, utilizarea invariabilă și excesivă a unor „teme pentru acasă” care vizează memorarea poeziilor și analiza literară după un plan prestabilit – duce la supraîncărcarea elevilor cu sarcini indezirabile.

Pentru ca receptarea operei literare să nu devină o tortură, propunem un repertoriu cu exerciții menite să contribuie la cultivarea receptivității estetice a elevilor, care poate cuprinde sarcini precum:

- memorarea după preferințe;
- comentarea orală sau scrisă a unor sintagme poetice, indicate sau la alegere;

⁵ Vistian Goia – *Didactica limbii și literaturii române*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002

- alcătuirea unor compoziții liber, care să aibă ca punct de plecare textul liric receptat (o expresie, un vers, un tablou);
- selectarea din text a expresiilor care sugerează anumite stări emotive, aspecte ale naturii etc;
- paralelă între poezii cu aceeași temă și imagini dominante (de ex. două pasteluri despre iarnă scrise de V. Alecsandri).

Realizarea unor demersuri adecvate noilor programe presupune nu numai proiectarea riguroasă a lecțiilor și secvențelor didactice de receptare a textului liric, ci și o anumită calitate a relației dintre profesor și elev. În termenii didacticii contemporane, dialogul autentic presupune, în primul rând, o formă de comunicare, un mod de a transmite informații, idei, opinii și sentimente, de a realiza învățarea prin crearea unui „spațiu” verbal în care se oferă și se primește, în același timp.

În acest sens, în cadrul orelor de literatură, e necesar ca profesorul să vorbească cât mai puțin posibil, să faciliteze și să structureze discuția, având rolul de moderator, majoritatea întrebărilor fiind puse de către elevi, la întrebările formulate de elevi răspunzând, în primul rând, colegii. Feedback-ul se asigură după consultarea opiniilor celorlalți elevi.

În procesul de comentare a operelor literare în școală, profesorul trebuie să evite:

- schematizarea excesivă a lecției de analiză literară;
- analiza dualistă, bazată pe distincția fond (conținut) și formă;
- învățarea „mecanică” a interpretării date de profesor sau de manual ca singura bună și suficientă.

Pentru că, așa cum spuneam, practica în școala gimnazială a demonstrat preeminența analizei de text, oferim mai jos, o exemplificare a unei analize de text liric la prima vedere, aplicată la clasa a VIII-a, pornind de la premiza că elevii și-au însușit tehnica/algoritmii analizei.

ANALIZA UNUI TEXT LIRIC LA PRIMA VEDERE (clasele V-VIII)

1. Citește cu atenție. Notează pe o foaie:

- ce prezintă textul (un peisaj, un cadru, un anotimp, o stare, un sentiment, o idee etc.);
- ce te face să simți (bucurie, optimism, regret, tristețe, pasiune, revoltă, uimire etc.);
- cum ți se pare (ușor de înțeles, dificil, cu termeni cunoscuți, cu multe cuvinte greu de înțeles, cu multe forme populare sau regionale etc.);
- ce îți sugerează titlul;
- ce știi despre autorul lui sau ce poți deduce, în cazul că nu ai citit nimic altceva scris de acesta.

2. În ce specie îl poți încadra (pastel, poezie lirică, imn, doină etc.) și identifică în text trăsăturile specifice:

- **descrierea**, ca mod de expunere (folosește ce ai scris la punctul 1 – ce prezintă textul);
- cum apare **eul liric** (foarte bine marcat gramatical – verbe și pronume la persoana I, adresare directă la persoana a II-a/slab marcat sau deloc, discret sugerat);
- transmiterea **directă** a sentimentelor (vezi ce ai scris la punctul 1 – ce te face să simți);
- cum este organizat (un singur **tablou** sau mai multe **tablouri, imagini artistice** preponderente vizuale, auditive, olfactive, de mișcare etc.)

3. Formulează într-un enunț sau două:

TEMA: ce prezintă textul, ce aspect descrie

MESAJUL (IDEEA POETICĂ CENTRALĂ): ce sentimente transmite

SEMNIFICAȚIA TITLULUI: ce sugerează (specia din care face parte, elementul central descris, starea principală/sentimentul dominant transmis); din ce se compune (din punct de vedere gramatical, stilistic, lexical); ce legătură are cu tema și mesajul textului.

4. Analizează STRUCTURA COMPOZIȚIONALĂ:

- câte **TABLOURI** există (tabloul este o imagine complexă, alcătuită din mai multe imagini artistice) și vezi cărei părți din text corespunde fiecare tablou;
- ia fiecare tablou în parte și analizează ce **tip de imagini** îl compun, găsește **ideea poetică** și vezi cum e redată (cu ajutorul căror **figuri de stil, procedee, lexic** etc.);
- oprește-te doar la 1-2 figuri de stil relevante și care ți se par originale;
- nu uita să-ți argumentezi părerile și interpretarea cu exemple din text; atunci când textul este la prima vedere, îl ai în față, deci e absolut obligatoriu să folosești exemple redade corect.

5. Precizează cum folosește poetul **celelalte niveluri ale textului (PROZODIC, FONETIC, LEXIC, MORFO-SINTAXA)** pentru a sugera ideile poetice pe care le-ai enumerat.

6. Trage **CONCLUZII** (prin ce te-a impresionat textul, ce are el original, adică nu ai mai găsit la alte texte de același tip sau la alți autori).

După cum am văzut, în modul analizei de mai sus, regăsim o altă metodă, **învățarea prin descoperire**, elevii fiind solicitați să identifice, prin descoperire inductivă, elementele structurale ale operei lirice (temă, motiv, sentimente, gradarea acestora etc.), pe baza lor fiind capabili să ajungă la generalizări referitoare la semnificațiile de ansamblu ale operei avute în vedere. De asemenea, prin descoperire deductivă, elevii pot demonstra apartenența unui text dat la o specie literară, cunoscând definiția și trăsăturile caracteristice ale acesteia.

O altă metodă tradițională, consacrată de uz, dar cu valențe de netăgăduit formative în rândul elevilor, și utilizată în cadrul orelor de literatură, contribuind la dezvoltarea creativității elevilor este **exercitiul**, folosit în toată varietatea lui, în funcție de finalitățile urmărite în procesul receptării literaturii, în general a textului liric, în special: exerciții de înțelegere, explicitare și ilustrare a noțiunilor de teorie literară (identificați, în versurile date, o aliterație și motivați opțiunea), exerciții de familiarizare cu specificul artistic al operelor literare (identificați, în versul dat, un epitet și ilustrați, în 3-4 rânduri, valoarea artistică a acestuia), exerciții pentru dezvoltarea creativității (pornind de la cuvântul toamnă, alcătuiește un cvintet), a spiritului critic, a imaginației, exerciții de însușire a unor moduri artistice de exprimare (redactează textul unei poezii cu rimă albă în care să descrii un colț de natură surprins în anotimpul estival).

Fără să intrăm în amănunte despre **conversație și expunere**, menționăm doar că și aceste metode, înrădăcinate de practica școlară tradițională, sunt utilizate cu succes în cadrul orelor de receptare a unui text liric, cu condiția dozării ponderii lor, a desfășurării acestora sub forma unui dialog autentic, productiv, respectiv, într-o formă problematizantă, chiar sub forma expunerii cu oponent sau a expunerii intensificate, în scopul activării elevilor, al participării lor efective, determinându-i astfel nu doar să investigheze niște informații, ci mai ales să le interpreteze.